

Олександр ПАГІРЯ

кандидат історичних наук

докторант історичного факультету

Київського національного університету ім. Т. Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2481-9769>

e-mail: bandusak@ukr.net

МІЛІТАРИЗАЦІЯ ЖІНОЦТВА: СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЖІНОЧОЇ СІЧІ В КАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ (1938–1939)

На основі архівних матеріалів, мемуарної літератури і періодики розкрито діяльність Жіночої Січі як структурного підрозділу Карпатської Січі й організаційну форму участі жіноцтва у громадсько-політичному та парамілітарному русі в Карпатській Україні в період «чехословацької кризи» (1938–1939). Цей феномен розглянуто в ширшому історичному контексті розвитку жіночого руху на Закарпатті в міжвоєнний період і як вияв загальноєвропейської тенденції до мілітаризації суспільства, зокрема жіночої частини, в умовах наростання воєнної загрози напередодні Другої світової війни.

Встановлено, що Жіноча Січ стала першою спробою масової мілітаризації жінок українським націоналістичним рухом у міжвоєнний період. З'ясовано, що за короткий проміжок часу – від початку січня до середини березня 1939 р. – організація змогла розгорнути свою діяльність у всіх округах Карпатської України, розбудувати структуру жіночих відділів, сформувати власний однострій, провести санітарний, суспільно-політичний і розвідувальний вишколи, організувати шпиталь для поранених січовиків у Хусті. Зазначено, що, незважаючи на те, що жінки в Карпатській Січі виконували переважно допоміжні й обслуговувальні функції, їхня роль була незамінною для забезпечення потреб військового формування Карпатської України.

З'ясовано, що закарпатські жінки вперше одержали можливість створити окремий напіввійськовий підрозділ і налагодити його роботу згідно із власним баченням, здобути нові знання й опанувати нові спеціальності, розширити спектр соціальних ролей, прийнятних для них, зрештою – продемонструвати свою громадянську та національну позицію як повноцінних членів суспільства. Стверджено, що при цьому їхній вплив на діяльність та управління Карпатською Січчю залишався досить обмеженим: жінки не були представлені у складі її Головної команди та військового штабу, не мали права володіти та застосовувати зброю, не були введені нарівні з чоловіками до складу бойових підрозділів. Виявлено, що ці обмеження відповідали панівним суспільним уявленням про роль жінки, які не поширювалися на сферу збройного насильства.

Констатовано, що мілітаризація жіноцтва у Карпатській Україні була передвісником ширшої гендерної трансформації, що мала місце під час Другої світової війни, коли жінки суттєво збільшили свою присутність як у тиллових, так і бойових підрозділах збройних сил країн-учасниць.

Ключові слова: Карпатська Україна, Жіноча Січ, «чехословацька криза», мілітаризація, націоналізм.

Гендерний підхід до історії – один із провідних напрямів наукових студій на Заході, який в останні десятиліття впевнено завоює позиції і в українській історіографії. Дослідники гендерної проблематики звертаються до осмислення ролі статей і їхніх соціальних взаємозв'язків в історичному процесі. «Повернення» жінки до історії та відтворення гендерних моделей минулого – одне з головних завдань гендерної історії. Застосування гендеру як центрального категорію аналізу процесів дає змогу розкрити історичні події в усьому їхньому багатоманітному вимірі та функційності. Значний потенціал має застосування гендерного підходу до висвітлення воєнно-історичних процесів минулого. У гендерній ерархії армію та війну традиційно вважали чоловічою справою. Водночас жінка була або повністю вилучена з мілітарної тематики, або виконувала переважно допоміжні та другорядні ролі.

Один із прикладів «особливої ролі» українського жіноцтва в історичному процесі – його участь у національно-визвольній боротьбі у XX ст. Загальновідомі факти участі дівчат і жінок у Легіоні Українських січових стрільців (УСС), українських військових формуваннях періоду визвольних змагань 1917–1921 рр. (Українській галицькій армії (УГА) та Армії УНР (Української Народної Республіки)), збройної боротьби Організації українських націоналістів (ОУН) та Української повстанської армії (УПА) 1930–1950-х років. Поряд із цим менш актуалізована в історичній пам'яті участь жіноцтва у визвольних змаганнях закарпатських українців у період існування Карпатської України (1938–1939). Саме в цей час у структурі військового формування автономного краю – Карпатської Січі – були створені та на рівноправних засадах функціювали жіночі відділи – Жіноча Січ.

Проблема діяльності Жіночої Січі у складі Організації народної оборони «Карпатська Січ» (ОНОКС) у 1938–1939 рр. залишається слабо вивченою в науковій історіографії, що загалом відображає незначний інтерес дослідників до гендерних аспектів українського державного й військового будівництва напередодні Другої світової війни. Зародження та особливості розвитку жіночого руху на Підкарпатській Русі в ширшому західноукраїнському контексті досліджувала Марта Богачевська-Хом'як. Водночас формування жіночих парамілітарних структур у краї у період «чехословацької кризи» не привернуло належної уваги відомої дослідниці жіночого руху (Богачевська-Хом'як, 2018, с. 390–394). На матеріалах жіночої преси Галичини різні організаційні форми жіночого руху на Закарпатті в міжвоєнний період висвітлював пресо- та літературознавець Василь Габор (Габор, 2017, с. 197–217). Біографії засновниць і провідниць Жіночої Січі Марії Кедюлич-Химинець та Стефанії Тисовської розкрили Василь Худанич (Худанич, 2007, с. 153–154) і Сергій Федака (Федака, 2010, с. 512–513). Участь жінок у військово-політичному житті Карпатської України на обмеженій джерельній базі вивчала Інгрід Абрамович (Абрамович, 2019а, с. 41–43; Абрамович, 2019b, с. 230–233). Валерій Капелюшний і Юрій Каліберда присвятили окрему статтю діяльності Жіночої Січі, яка швидше стала спробою актуалізації наявних історіографічних та мемуарних джерел із цієї проблеми, ніж оригінальним дослідженням гендерних аспектів парамілітарного руху на Закарпатті (Капелюшний, Каліберда, 2024, с. 196–202). У цьому контексті також варто згадати публіцистичні статті Оксани Штефаньо (Штефаньо, 2012, с. 20) й Ірини Гармасій (Гармасій, 2013).

Загалом, як справедливо зазначають Михайло та Андріана Зани, комплексне вивчення громадської і політичної участі жіноцтва в державотворчих процесах Карпатської України на базі архівних документів, мемуарної літератури та періодичної преси залишається перспективною темою пошукового наукового дослідження (Зан, М., Зан, А., 2024, 83–93).

Мета статті – проактуалізувати наявні архівні матеріали, спогади та матеріали періодики із проблеми діяльності Жіночої Січі в Карпатській Україні у 1938–1939 рр. і розглянути цей феномен у ширшому історичному контексті розвитку жіночого руху на Закарпатті в міжвоєнний період та як вияв загальноєвропейської тенденції до мілітаризації суспільства, зокрема і його жіночої частини, в умовах наростання воєнної загрози напередодні Другої світової війни. Стаття є продовженням попередніх досліджень автора із проблеми парамілітарного руху в Карпатській Україні (Пагіря, 2010, с. 102–109).

У період входження Закарпаття до складу демократичної Чехословацької Республіки з конституційно гарантованими правами і свободами громадян обох статей роль жінки в суспільно-політичному та національно-культурному житті значно зросла. У міжвоєнний час український жіночий рух у краї вперше вийшов на публічну арену, що знайшло відображення в діяльності Жіночого союзу, жіночих секцій «Пласту» та «Просвіти», а також жіночого Юнацтва ОУН. Із кращим доступом до освіти в Чехословацькій державі підкарпатські жінки стали поступово опановувати раніше невідомі для них професії і сфери, брати активнішу участь у громадсько-політичному та національному житті. Як справедливо відзначає дослідниця жіночого руху М. Богачевська-Хом'як, для українського жіночого руху міжвоєнного періоду домашня господарина перестала бути жіночим ідеалом, а її місце заступила національно й політично свідомо, а також віддана громадській роботі жінка (Богачевська-Хом'як, 1995, с. 210).

Через запізнілі процеси національного відродження для українського контексту було притаманне поєднання націоналізму та фемінізму, за якого завдання емансипації жінок і гендерної рівності було підпорядковане завданням боротьби за національну емансипацію. Відтак, в умовах подвійної дискримінації української жінки – національної та гендерної – українки все ж більше переймалися національною. Провідниця жіночого руху в Галичині Мілена Рудницька наголошувала, що багато питань, які турбували жіноцтво державних народів, для українців було неактуальними, бо на перший план в умовах української дійсності виходило «національне усвідомлення жіноцтва». Поряд з ідеями соціального визволення жінки, вона акцентувала увагу на національно-організаційних завданнях у політичній, економічній та культурно-освітній сферах (Гавришко, 2014, с. 85–97).

Зародження жіночого руху на Підкарпатській Русі пов'язане із заснуванням 1923 р. Жіночого союзу під керівництвом дружини о. Августина Волошина – Ірини (з дому Петрик). На початку діяльності Жіночий союз не мав яскраво вираженого національного характеру та займався благочинною діяльністю, організовуючи обіди для сиріт і дітей із малозабезпечених сімей м. Ужгород та збір коштів на благодійних заходах. Із розвитком українського національного руху в регіоні Жіночий союз поступово почав проникати у культурно-просвітню сферу та займатися фаховою підготовкою жінок.

Новий етап у розвитку жіночого руху на Закарпатті був пов'язаний із заснуванням за ініціативи дитячої письменниці, вчительки та громадської діячки Ірини

Невицької жіночої секції при товаристві «Просвіта» в Ужгороді 1933 р. Її зусиллями 28 травня 1934 р. в Ужгороді був проведений I Жіночий з'їзд за участю 3 000–5 000 учасниць, який став першою публічною демонстрацією «свідомості закарпатського жіноцтва». Захід був приурочений 25-річчю створення першої жіночої організації у краї – «Марійської дружини» (1909). Серед присутніх було багато вчительок, які напередодні взяли участь у з'їзді Українського педагогічного товариства. На нього також прибули відомі громадсько-політичні діячки зі Східної Галичини, зокрема Олена Кисілевська, Мілена Рудницька й Ірина Павликовська, що засвідчило тісний зв'язок жіночого руху по обидва боки Карпат. Із нагоди з'їзду організаційний комітет видав брошуру під назвою «Жіноча сила». Ухвалені резолюції були політичними і проголошували не права жінки, а всіх українців. З'їзд показав зрілість та силу жіночого руху. Протягом кількох років жінки створили мережу організацій, метою якої була просвіта селянок, заснування дитячих садків, надання лікарських і господарських консультацій, фахових курсів. На 1934 р. вже існувало 250 жіночих гуртків «Просвіти», організаційно пов'язаних із Жіночим союзом. Заходами жіночої секції «Просвіти» були проведені літературні академії на честь видатних українських жінок – Марка Вовчка, Марії Заньковецької та Лесі Українки, налагоджено культурно-просвітню роботу українського спрямування серед дітей (Габор, 2017, с. 197–217).

Залучення до жіночого руху нового національно свідомого покоління, яке у 1930-х роках активно долучилося до культурно-освітньої і громадської діяльності, надало йому національного й суспільно-політичного виміру. Особлива роль у поширенні жіночого руху належала педагогічним працівникам. На відміну від Східної Галичини, на Закарпатті в міжвоєнний період не було періодичних видань жіночого спрямування, що суттєво гальмувало розвиток їхнього руху. А проте розвиток останнього засвідчив зрілість українського руху на Закарпатті. Як справедливо зазначила М. Богачевська-Хом'як, його опоненти, які дотримувалися проугорських чи проросійських поглядів, або ті, для яких «русинство» становило окрему національність, не спромоглися на розбудову навіть релігійно-філантропних товариств (Богачевська-Хом'як, 2018, с. 390).

В умовах розбудови автономної Карпатської України в 1938–1939 рр. жіночий рух прагнув закріпити свої досягнення в новій організаційній формі та розширити свій вплив на значну частину неактивного жіноцтва краю. Таку організаційну форму надала Жіноча Січ, що поєднала функції громадської суспільно-політичної організації та парамілітарної структури.

Від часу заснування Карпатської Січі (9 листопада 1938 р.) у її структурі не було окремих жіночих відділів. Однак уже на I З'їзді Карпатської Січі 4 грудня 1938 р. у Хусті питання залучення жіноцтва до товариства стояло на порядку денному. Зокрема, у планах військово-організаційної розбудови ОНОКС передбачали створити у складі ради (штабу) окрему референтуру жіночих відділів і заснувати організацію «Жіноча Січ» (Наступ-1, с. 4). У брошурі «У що вірить і за що змагається “Карпатська Січ”» зазначено, що ОНОКС організує жіноцтво «для всяких помічних оборонних потреб» (Наступ-1, с. 5).

Для обговорення структури та завдань жіночого крила Карпатської Січі 12 грудня 1938 р. у Хусті відбулися збори представниць жіночого руху, на яких було ухвалено рішення про організацію Жіночої Січі на чолі з учителькою С. Тисовською.

Найближчим часом мала розпочатися робота на курсах першої медичної допомоги та куховарення для потреб січовиків (Габор, 2017, с. 210).

Ще до офіційного створення окремого жіночого підрозділу у складі Карпатської Січі жінки вступали до складу добровольчих паламітарних структур на території Підкарпатської Русі. Так, в оперативному донесенні Східномалопольського округу Прикордонної охорони Польщі за жовтень 1938 р. повідомляли про участь жінок у військових формуваннях на чехословацькому боці кордону, які як відзнаку носили пов'язку Червоного Хреста (ASG, s. 326–335).

Так, 1 січня 1939 р. в офіційному органі Карпатської Січі – газеті «Наступ» – було оголошено про появу у структурі Ради ОНОКС Головної референтури жіночих відділів на чолі зі С. Тисовською, а також відповідних референтур при окружних і районних командах. Їхнім завданням було визначено створення осередків Жіночої Січі на місцях та проведення різних вишколів (Наступ-3, с. 4). Заступницею командантки й організаційним референтом Жіночої Січі стала М. Химинець, яка ще наприкінці 1938 р., перебуваючи у Відні, розробила детальний план організації та діяльності жіночих відділів ОНОКС (Химинець Ю., 1996, с. 362). У межах Головної референтури жіночих відділів Січі невдовзі постали такі референтури: організаційна, вишколу, санітарна, мистецька та дитячих садків (Нова Свобода, 1939, с. 2).

Водночас було опубліковане звернення Головної команди Карпатської Січі до свідомого українського жіноцтва із закликом долучатися разом із чоловіками до боротьби за утвердження української державності, вступати до лав ОНОКС, організовувати жіночі січові відділи в населених пунктах Карпатської України, вишколювати місцевих провідниць та організаторок січового руху, засновувати районні й окружні референтури. «Нехай не лишиться ні одна українська жінка поза рамцями січової організації», – писали автори звернення (Наступ-3, с. 3; Діло-1, с. 6).

Також були розповсюджені інструкції для заснування жіночих відділів і референтур при окружних та районних командах Карпатської Січі. За потреби в межах референтур могли створювати субреферентури організації, вишколу тощо. У документі був наказ негайно приступити до створення по селах відділів із жінок і дівчат. Їхні списки мали бути подані до Головної референтури в Хусті (Наступ-3, с. 4).

Виконуючи ці вказівки, вже 9 січня 1939 р. відбулися установчі збори жіночого відділу у Великому Бичкові Рахівського округу, куди записалося 45 дівчат, розподілених у 3 рої (гуртки). До складу місцевої районної референтури ввійшли місцеві вчительки: референтка Анна Ткачуківна, її заступниця Анна Сурупова та писарка Марія Підмалівна. На зборах були зачитані реферати п. Маркуш (ім'я не встановлено) на тему «Завдання жінки в ОНОКС», Олени Коперльос «Чистота мови», районного команданта Павла Волощука про «Значення Січі для українського народу» та ін. (Наступ-7, с. 3).

У доповіді п. Маркуш зазначила: «Велике значіння для нас, українських жінок, має “Карпатська Січ”. Сьогодні жінка має ті самі права, що й мужчина з політичної сторони. Однак далеко більше завдання паде на жінку. Вона є матір'ю, господинею і виховницею. Щоби вона, тобто жінка-мати, могла виховувати нам молоду генерацію, свідому, як національно, так і політично, мусить бути сама добре підготована. Завданням нашої організації є виховати свідомих жінок, щоби в часі потреби могли стати на поміч мужчинам, які підуть на фронт ... Жінка працює як санітарка, а головню як розвідчиця. Жінка має ліпшу нагоду доступити до всіх тайн державного

життя ... Маємо гуртувати жінок менш свідомих і привчати їх пізнавати свій рідний край, щоби вони могли підбадьорувати і заохочувати наших борців, котрі будуть на фронті. На мою думку, завданням жінки є стати свідомою виховницею й організаторкою в молодій Карпатській Україні, і то на полі політичній, культурній і виховній» (ЦДАВО, арк. 46–48).

На початку січня 1939 р. про своє створення оголосив жіночий відділ у складі двох роїв на чолі з учителькою С. Грицевою у с. Малий Бичків. Менші відділи також постали в Кобилецькій Полянці (3 осіб) та Росішці (10 осіб) Рахівського округу (Наступ-7, с. 3). 15 січня 1939 р. відбулися установчі збори жіночих відділів (40 осіб) при окружній команді в Перечині, які відкрив окружний командант учитель Степан Прокоп. На них було обрано склад окружної референтури жіночих відділів у такому складі: референтки А. Долиничевої, її заступниці проф. М. Панькевич і писарки А. Цмурівни. На з'їзді з рефератами виступали проф. І. Романченко та учитель Ю. Долинич¹ (Наступ-4, с. 3). 22 січня 1939 р. новостворені жіночі відділи взяли участь у святкуванні Дня Соборності України в Перечині (Наступ-8, с. 3), а згодом – у підготовці до виборів до Сейму Карпатської України (12 лютого 1939 р.).

Діяльність окружного осередку Жіночої Січі відбувалася у формі щотижневих зборів, на яких січовички виголошували реферати на важливі історичні та національні теми, читали жіночу пресу зі Східної Галичини, вели суспільно-політичні дискусії. Крім русинок-українок, до складу Жіночої Січі зголошувалися також представниці єврейської, чеської й угорської національностей (Химинець М., 1996, с. 85). Багато-національний склад Жіночої Січі певною мірою відобразив мультикультурне середовище, у якому відбувалося її формування.

На початку січня 1939 р. постали також жіночі відділи Карпатської Січі у Сваляві, які очолила референтка Куцуляк (ім'я не встановлено). Збори Жіночої Січі тут відбувалися двічі на тиждень. Велику увагу приділяли національній культурно-просвітній роботі, організації вечорів і вистав, проведенню збору грошових засобів на потреби Карпатської Січі. З 16 лютого 1939 р. жіночі відділи Січі у Сваляві почали проводити курси санітарної та медичної допомоги за участю лікаря Мануляка (ім'я не встановлено). Водночас вони долучалися до різних мітингів, демонстрацій та урочистих походів із нагоди національних і релігійних свят, а також виборів до Сейму Карпатської України. Також у структурі референтури жіночих відділів було створено секцію соціальної опіки, яка займалася забезпеченням соціальної допомоги бідним родинам (ЦДАВО, арк. 46–48).

Жіночі відділи Свалявського й Воловецького округів 26 лютого 1939 р. взяли участь в окружному з'їзді Карпатської Січі у Сваляві. Під час Служби Божої відбулося освячення січового прапору, який подарувала жіноча референтура свалявській окружній команді. Січовички в одностроях взяли участь в урочистому марші січових загонів вулицями міста. На з'їзді були присутні також членкині Жіночої Січі зі Сваляви на чолі з команданткою Мільфайтовою (ім'я не встановлено), січовички із Верхніх Верецьких, Волівця та Керецьких. Після офіційних промов керівників ОНОКС і гостей жіночі відділи Карпатської Січі разом із січовиками прийняли урочисту присягу у приміщенні Торговельної академії (Наступ-7, с. 4).

Головна команда 17 січня 1939 р. звернулася до національно свідомого жіноцтва Карпатської України із закликом вступати до лав Жіночої Січі, протистояти ворожій

¹ Імена вказаних осіб встановити не вдалося.

агітації та пропаганді в Карпатській Україні, проводити культурно-просвітницьку й національну роботу, поширювати українські часописи та брошури, проводити лекції, виховувати дітей у національному дусі, а також всіляко допомагати січовикам у їхній діяльності (Наступ-5, с. 3).

В інструкції для Жіночої Січі, опублікованій у газеті «Наступ» 1 лютого 1939 р., зазначено, що до місцевого жіночого відділу могло належати як мінімум п'ять членкинь, які досягли 18 років, чия обрану провідницю затверджувала Головна референтура в Хусті. Відділ був зобов'язаний двічі на тиждень проводити зібрання та заняття зі стройової підготовки («впоряд»), а також виконувати «вправи для жінок». До теоретичного курсу підготовки входили базові предмети з українознавства: мовознавство, плекання чистої літературної мови, історія та географія України тощо. Санітарні вишколи мали відбуватися за участю місцевих лікарів. Інструкції вказували на необхідність поширення культу матері, «конечності виховувати і опікуватися дітьми» (Наступ-2, с. 3). Зокрема, місцевий відділ повинен був організувати дитячі садочки та призначати провідниць для виховання дітей «в дусі любові до України» (Наступ-2, с. 3). Крім цього, січовички мали «пізнавати українське народне мистецтво та поширювати народні пісні» (Наступ-2, с. 3).

Важливим напрямом підготовки жіночих відділів Карпатської Січі були інструкторські й вишкільні курси, які відбувалися на різних рівнях організації. 18 січня 1939 р. керівництво Жіночої Січі видало інструкції для проходження тритижневих курсів організаторками та провідницями жіночих відділів Карпатської Січі, що мали відбуватися з 1 по 22 лютого 1939 р. Кожна окружна команда повинна була делегувати на них по три кандидатки, вимогами до яких були лише наявність середньої освіти та досвіду активної діяльності на національно-культурній чи громадській ниві (Архів УСБУ 30).

В інструкторському курсі, який розпочався в Хусті 15 лютого і тривав до 10 березня 1939 р., взяли участь 54 особи. Збереглися лише фрагментарні дані з іменами вчительок. Зокрема, згідно із заявою командантки Стефанії Тисовської, направленої на адресу Міністерства культу, шкіл і народної освіти 18 лютого 1939 р., туди мали зголоситися дев'ять курсанток: Марія Біла (Королево), Анна Гопкова (Перечин), Анна Гавюківна (Богдан), Христина Олагівна (Тячів), Єлисавета Отченашівна (Березово), Софія Полякова (Королево), Ангелика Феделешівна (Іршава), Анна Цокланівна (Волове) та Шпаківна (ім'я не встановлено) (Колочава) (ДАЗО, арк. 2). Програма курсу охоплювала такі дисципліни: українознавство (історія України, географія України, історія української літератури), картознавство і теренознавство (топографія), жінка та родина, культ матері, народне мистецтво, організація жіночих курсів по містах, гігієна, санітарний вишкіл (анатомія людини, фізіологія, перша медична допомога, отруйні гази), розвідка. Організаторками навчання були Марія Химинець і Ніна Михалевич (Химинець Ю., 1996, с. 363; Діло-2, с. 1). До викладання було залучено низку осіб: Н. Коваленкову, інж. Чаплю, Пушкаря, інж. Євгена Кульчицького, д-ра Волинця, д-р З. Плітасову, Ольгу Галаган, Івана Кедюлича, Ніну Михалевич, Горбачевську² та Єлизавету Кузьмівну (ДАЗО, арк. 2–3).

У «Вістях з Карпатської України» подано розклад занять для курсанток. День починався о 6-й ранку. Від 8-ї до 12-ї тривали курси з картознавства, географії й історії України, української літератури, анатомії та фізіології людини. Січовички

² Імена вказаних осіб встановити не вдалося.

опанували навички надання першої домедичної допомоги, орієнтування на місцевості, порядку дій при отруєнні газами. Із 12-ї по 14-ту – відпочинок, після чого до 18-ї продовжувалося навчання. Вільний час використовували для самоосвіти – читання преси, підготовки рефератів тощо. Навчальний день закінчувався вечерею (о 19:15) та спільною молитвою (ЦДАВО, арк. 50).

Одночасно за ініціативи районної команди ОНОКС відбулися інструкторські курси з вишколу провідниць та організаторок жіночих відділів Карпатської Січі у Великому Бичкові. 15 лютого 1939 р. аналогічні курси відкрилися у домівці Жіночої Січі в Перечині (Наступ-7, с. 3). Успіх їх проведення сприяв поширенню жіночого руху й напливу добровольців у жіночі відділи Карпатської Січі.

Цьому також слугували пропагандивні засоби, зокрема листівки «Жінки Карпатської України», що вийшли в січні 1939 р. (Архів УСБУ ЗО). Важливу роль у процесі рекрутування січовичок відіграла угода, яку в лютому 1939 р. досягнула заступниця командантки Жіночої Січі М. Химинець із головою Жіночого союзу І. Невицькою, що передбачала залучення молодих представниць останнього до складу Жіночої Січі. Водночас було налагоджено співпрацю з жіночою секцією підкарпатського «Пласту», внаслідок чого його членкині також долучилися до роботи в Січі. Остаточним закріпленням цього партнерства стало обрання в лютому 1939 р. на загальних зборах пластунів у Хусті М. Химинець крайовою провідницею жіночого «Пласту» Підкарпаття (Химинець Ю., 1996, с. 363).

Так, 16 лютого 1939 р. були опубліковані інструкції ч. 3 і наказ ч. 1 Головної референтури жіночих відділів ОНОКС, у яких від окружних команд вимагали підшукати професійних лікарів для проведення санітарних курсів Жіночої Січі. Водночас необхідно було знайти інструкторів для занять із національного виховання, ідеологічного вишколу й культурно-просвітницької роботи. Окружні інструктори спільно з місцевими командами Січі мали проводити регулярні навчання зі січовичками згідно із затвердженими програмами вишколу й виховання. До останніх, окрім українознавчих предметів, входили такі курси: обов'язки січовичок, загальноосвітня праця, гігієна, боротьба з неписьменністю, утвердження культу матері, виховання й опікування дітьми, санітарний вишкіл, фізичне виховання (спорт, зарядка) та стройова підготовка (Наступ-4, с. 3).

Велику увагу приділяли санітарному вишколу, адже саме жіночі відділи Карпатської Січі мали виконувати функції підрозділів медичного забезпечення на полі бою. У мирний час Жіноча Січ планувала охопити все організоване й національно свідоме жіноцтво Карпатської України, виховуючи в ньому високі цінності та національні ідеали. У такий спосіб культивували ідеальний образ жінки Карпатської України – відданої дружини, люблячої матері, чудового педагога, палкої патріотки, активної громадсько-культурної діячки і вправної санітарки.

Відтак 7 лютого 1939 р. був поширений «Заклик до сестер» санітарного відділу Головної референтури жіночих відділів із наказом зголоситися до референтури всім українкам, які закінчили сестринські курси («сестрам-жалібницям» і «добровільним сестрам») для організації сестринської справи в Жіночій Січі (Наступ-6, с. 4). Зокрема, у лютому 1939 р. при осередку Карпатської Січі у Великому Березному за сприянням лікаря-емігранта Миколи Качалуби був заснований санітарний відділ у складі 10 січовиків і 10 січовичок, який пройшов відповідний вишкіл (Архів ОУН; Качалуба, 1983, с. 14–15). На березень 1939 р. планували провести санітарний курс

для «сестер-жалібниць», а також курс для провідниць дитячих садочків (Нова Свобода, 1939, с. 2).

Жіночі відділи Карпатської Січі 19 лютого 1939 р. взяли участь у II Крайовому з'їзді ОНОКС. До 3 000 січовичок з усієї Карпатської України прибуло до Хуста, щоб долучитися до спільного з чоловічими відділами Січі урочистого маршу вулицями міста. З балкону «Січової гостинниці» перед присутніми виступила командантка Жіночої Січі С. Тисовська. Після урочистої частини відбувся з'їзд окружних і районних командантів, на якому з рефератом на тему «Організація жіночих відділів ОНОКС» виступила заступниця командатки М. Химинець (Нова Свобода, 1939, с. 3). У 22-му пункті прийнятих постанов II Крайового з'їзду ОНОКС наголошував на необхідності посилення організаційної праці серед жіноцтва Карпатської України, яке мало об'єднуватися в жіночих відділах Січі і проходити відповідний військово-політичний та санітарний вишкіл (ЦДАВО, арк. 41).

Для потреб Жіночої Січі був розроблений окремий однострій, поява якого засвідчила подальшу фемінізацію Карпатської Січі. До нього входили: шапка-«мазепинка» без дашка, яку спереду прикрашали синьо-жовтою стрічкою, сорочка із краваткою, кітель із нижніми кишенями, шкіряний ремінь, довга (нижче колін) бавовняна спідниця і туфлі. На відмінну від чоловічих, жіночі відділи Карпатської Січі не послуговувалися військовими званнями і не мали рангових розрізень. Єдина відзнака, яка розрізняла вищих за посадою січовичок від рядових, – шкіряна портуся, прикріплена до поясного ремня. Окружні командантки використовували також позолочені гудзики (Нова Свобода, 1939, с. 2). Часто елементи уніформи замінювали частинами традиційного жіночого одягу того часу, наприклад, вишитою сорочкою, спідницею чи кофтинкою цивільного крою.

У зв'язку з тим, що в Жіночій Січі ще більше, ніж у чоловічих відділах Карпатської Січі, відчувався брак повного комплекту уніформи, більшість січовичок ходила в цивільному одязі або використовувала лише окремі елементи військового однострою (шапки-«мазепинки», спідниці, сорочки з краваткою чи кітель). Під час урочистих заходів (з'їздів, зібрань і маніфестацій) жіночі відділи, які не мали уніформи, відповідно до інструкцій керівництва, одягалися в цивільний одяг однорідного складу.

Членкині жіночих відділів виконували різні допоміжні завдання. Крім медичної служби та функцій Червоного Хреста, січовички були також зв'язковими й розвідницями. Зокрема, передавали вказівки та накази Головної команди в окружні та місцеві осередки Карпатської Січі. Також багато дівчат працювало на радіотелеграфній і телефонній службі, підтримуючи зв'язок з окремими командами ОНОКС. Інколи січовичкам доводилося виконувати відповідальні й важкі розвідувальні завдання, здобуваючи інформацію про розташування чехословацьких військ і плани їхнього командування у краї (Кедюлич-Химинець, 2011, с. 39).

Окрім цього, жіночі відділи брали активну участь у громадсько-політичному та національно-культурному житті Карпатської України. Зокрема, організовували різні вечори, свята, панахиди в пам'ять за загиблими героями, урочисті походи, брали участь у мітингах, демонстраціях, передвиборчій кампанії до Сейму Карпатської України тощо. Водночас січовички проводили активну культурно-просвітницьку роботу серед населення, поширювали українську літературу та пресу, збирали кошти на потреби Карпатської Січі, надавали соціальну допомогу убогим родинам. Жіноча Січ

займалася пошиттям січових одностроїв (чоловічих і жіночих), виготовленням національних та січових прапорів, мистецьким оформленням залів для зібрань і засідань тощо.

Важливою була праця січовичок-санітарок і працівниць медичного персоналу, які в умовах бойових дій 14–18 березня 1939 р. надавали допомогу пораненим січовикам. У Хусті із членкинь Жіночої Січі був створений відділ Червоного Хреста, до якого входили також професійні лікарі, зокрема сотник д-р Гуменюк і д-р Волинець (імена не встановлено). Їхніми зусиллями в домівці Жіночої Січі в Хусті був організований шпиталь для січовиків, поранених у боях із чехословацькими військами в ніч на 14 березня 1939 р. (Кедюлич-Химинець, 2011, с. 43). Однак відсутність достатньої кількості лікарів і медикаментів обмежували його можливості. Як згадувала медсестра Червоного Хреста Ніна Кульчицька: «Їхні рани ми могли лише вичистити та перев'язати. На більше не було ані часу, ані можливостей. Треба було оперативного виймати кулі та відламки гранат з ран, а ми не мали до диспозиції ані лічниці, ані доста лікарів» (Карпатська Україна, 1939, с. 99). Подальше лікування й опікування пораненими перервала угорська окупація краю, яка змусила січовичок евакуюватися до Великого Бичкова та Румунії (Карпатська Україна, 1939, с. 99). Про роботу відділу Червоного Хреста у трагічні березневі дні 1939 р. згадувала також Ніна Самчук, дружина письменника Уласа Самчука (Карпатська Україна, с. 152–158).

Після проголошення незалежності Карпатської України 15 березня 1939 р. січовички разом із карпатськими січовиками ввійшли до складу збройних сил молодшої держави – Національної оборони Карпатської України. Під час боїв з угорськими військами 14–18 березня 1939 р. санітарки Жіночої Січі надавали першу медичну допомогу пораненим бійцям на полі бою. Є дані, що одну групу січовичок розстріляли угорські війська 16 березня 1939 р. під час боїв на Севлюшсько-Хустському напрямку (Химинець Ю., 1996, с. 268).

Підсумовуючи, варто зазначити, що участь українських жінок у діяльності Жіночої Січі в 1939 р. стала виявом їхньої національно-політичної мобілізації для допомоги в розбудові оборонних структур Карпатської України. За короткий проміжок часу – від початку січня до середини березня 1939 р. – Жіноча Січ змогла розгорнути діяльність у всіх округах Карпатської України, розбудувати структуру жіночих відділів, сформувати власний однострій, провести санітарний, суспільно-політичний і розвідувальний вишколи, організувати шпиталь для поранених січовиків у Хусті. Незважаючи на те, що жінки виконували в Карпатській Січі переважно допоміжні й обслуговувальні функції, їхня роль була незамінною для забезпечення потреб військового формування Карпатської України.

Водночас Жіноча Січ стала першою спробою масової мілітаризації жінок українським націоналістичним рухом у міжвоєнний період (Khromeychuk, 2018, р. 1–34). Її історія відкриває нові перспективи для дослідження взаємовідносин гендеру й націоналізму. Як засвідчує досвід Карпатської України, залучення жінок до українського парамілітарного руху відбувалося через створення спеціалізованих допоміжних жіночих підрозділів, діяльність яких була підпорядкована потребам Карпатської Січі.

Мілітаризація закарпатського жіноцтва була складовою загальної мілітаризації суспільства в умовах посилення воєнної загрози у Європі напередодні Другої світової війни. Вона відбувалася через актуалізацію їх традиційної фемінінності й усталених жіночих ролей, які охоплювали головні такі напрями: санітарне, матеріальне і продо-

вольче забезпечення. Крім цього, великий наголос у діяльності Жіночої Січі робився на культивуванні материнства, опіці над дітьми, підтриманні «домашнього вогнища». Хоча участь українок у діяльності Карпатської Січі обмежилася звичними жіночими сферами і не порушувала базові норми панівного гендерного порядку, уявлення про маскуліність та фемінінність, загалом вона була прогресивним явищем, виявом гендерної рівності (хоча й неповноцінної), що зростала, ознакою зрілості українського суспільства та його модернізації під впливом воєнного чинника. Як показали дослідники феміністичного спрямування, у різний спосіб, працюючи в допоміжних службах для потреб армій, жінки вийшли за межі власне приватної сфери, тому найтрадиційніша жіноча робота в цьому форматі набула нового значення, ставши важливою у воєнному та політичному сенсах (Грінченко, Кобченко, Кись, 2015, с. 26).

Закарпатські жінки вперше одержали можливість створити окремий напіввійськовий підрозділ і налагодити його роботу згідно із власним баченням, здобути нові знання й опанувати нові спеціальності, розширити спектр соціальних ролей, прийнятних для них, зрештою – продемонструвати свою громадянську й національну позицію як повноцінних членів суспільства. Водночас їхній вплив на діяльність та управління Карпатською Січчю залишався досить обмеженим. Жінки не були представлені у складі її Головної команди та військового штабу, не мали права володіти та застосовувати зброю, не були введені нарівні з чоловіками до складу бойових підрозділів. Ці обмеження відповідали суспільним уявленням про роль жінки, які не поширювалися на сферу збройного насильства. Водночас продовжувалася дискримінація жінок у політичній сфері. Показово, що серед 32-х обраних депутатів Сейму Карпатської України не було жодної жінки, хоча в апараті автономного уряду вони були представлені.

Мілітаризація жіноцтва в Карпатській Україні була передвісником ширшої гендерної трансформації, що відбувалася під час Другої світової війни, коли жінки суттєво збільшили свою присутність як у тилowych, так і бойових підрозділах збройних сил країн-учасниць. Поява жінок у війську, яке традиційно вважалося територією чоловічої ідентичності та влади, не привела до кардинальних змін у гендерній структурі та системі комплектування армій, через їх відносно незначну частку щодо чоловічого контингенту. Успішна участь жінок у збройних силах напередодні та під час Другої світової війни не змінила і навіть якось суттєво не вплинула на сприйняття війська як символічного бастиону маскуліності та його фемінізації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Абрамович, І. (2019a). Жіноцтво Карпатської України. В *Карпатська Україна – етап українського державотворення: історія і сучасність: матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення незалежності Карпато-Української держави і 145-річчю від дня народження видатного закарпатського політика і громадсько-культурного мислителя Августина Волошина (Ужгород, 14 березня 2019 р.)*. Ужгород, 41–43.

Абрамович, І. (2019b). Прояв жіночої активності у військово-політичному житті Карпатської України. В *Карпатська Україна – незалежна держава: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої Незалежності Карпатської України (Ужгород, 14–15 березня 2019 р.)*. Ужгород: Видавництво ПП «АУТДОР-ШАРК», 230–233.

Архів ОУН в Києві: Фонд Михайла Селешка.

Архів УСБУ ЗО: Архів Управління Служби безпеки України в Закарпатській області, ф. 5, спр. 159, т. 1, конверт № 1.

Богачевська-Хомяк, М. (1995). *Білим по білому: Жінки в громадському житті України. 1884–1939*. Київ.

Богачевська-Хомяк, М. (2018). *Білим по білому. Жінки в громадському житті України 1884–1939*. Львів.

Габор, В. (2017). Жіночий рух у Карпатській Україні: національні, соціально-політичні та культурно-освітні аспекти (За матеріалами жіночої преси Галичини 1938–1939 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*, 7, 197–217.

Гавришко, М. (2014). Ставлення представників ліберального фемінізму в Галичині до ОУН у 1929–1939-х роках. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 24, 85–97.

Гармасій, І. (2013). *Жіноча Карпатська Січ та її провідниці – приклад служіння нації та державі*. <https://surli.cc/aahrgq>

Грінченко, Г., Кобченко, К., Кісь, О. (ред.). (2015). *Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства: збірник наукових праць*. Київ.

ДАЗО: Державний архів Закарпатської області, ф. 109, оп. 1, спр. 40.

Діло-1: Діло. (1939, 17 січня).

Діло-2: Діло. (1939, 4 березня).

Зан, М., Зан, А. (2024). Громадська та політична участь жіноцтва у державотворчих процесах Карпатської України (історіографічний аспект). В К. Куцов, І. Шніцер (ред.), *Карпатська Україна як етап українського державотворення та боротьби українців за незалежність у XX ст.: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 14–15 березня 2024 р.)*. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 83–93.

Капелюшний, В., Каліберда, Ю. (2024). Жіноча Січ у визвольних змаганнях 1938–1939 рр. на Закарпатті: відоме і маловідоме. *Етнічна історія народів Європи*, 74, 196–202.

Качалуба, М. (1983). *З моєї Одиссеї* (Ч. 3: Лікарські спомины з Карпатської України й Словаччини). Прудентопіль; Шерне.

Карпатська Україна в боротьбі. (1939). Відень.

Кедюлич-Химинець, М. (2011). *Відлуння буремних років. Спогади*. Нью-Йорк; Ужгород.

Наступ-1: *Наступ*. (1938, 4 грудня).

Наступ-2: *Наступ*. (1939, 1 лютого).

Наступ-3: *Наступ*. (1939, 1 січня).

Наступ-4: *Наступ*. (1939, 16 лютого).

Наступ-5: *Наступ*. (1939, 17 січня).

Наступ-6: *Наступ*. (1939, 23 лютого).

Наступ-7: *Наступ*. (1939, 4 березня).

Наступ-8: *Наступ*. (1939, 9 лютого).

Нова свобода. (1939, 7 березня).

Пагіря, О. (2010). *Карпатська Січ: військове формування Карпатської України. Науково-популярне видання*. Київ: Темпора.

Федака, С. (2010). Стефанія Тисовська. В С. Федака (упоряд.), *Карпатська Україна. Документи і матеріали. Хроніка подій. Персоналії: у 2 т.* (Т. 2: Карпатська Україна. Хроніка подій. Персоналії). Ужгород: ПРАТ «Видавництво “Закарпаття”», 512–513.

Химинець, М. (1996). Жіноча Карпатська Січ. В *Карпатська Січ: матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 56-й річниці Карпатської України (Ужгород, 11–12 березня 1995 р.)*. Ужгород: Гражда, 84–87.

Химинець, Ю. (1996). *Тернистий шлях до України*. Ужгород: Гражда.

Худанич, В. Марія Кедюлич-Химинець. *Енциклопедія Закарпаття: Визначні особи XX століття*. Ужгород: Гражда, 153–154.

Штефаньо, О. (2012, 24 березня). Маловідома «Жіноча Січ». *Новини Закарпаття*, 20.

ЦДАВО: Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 3575с, оп. 1, спр. 18.

ASG: Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie: Wschodniomałopolski Inspektorat Okręgowy 194, sygn. 6.

Khromeychuk, O. (2018). Militarizing Women in the Ukrainian Nationalist Movement from the 1930s to the 1950s. *Aspasia*, 12/1, 1–34.

REFERENCES

Abramovych, I. (2019a). Zhinotstvo Karpatskoi Ukrainy. In *Karpatska Ukraina – etap ukraïnskoho derzhavotvorennia: istoriia i suchasnist: materialy naukovoi konferentsii, prysviachenoï 80-richchiu proholoshennia nezalezhnosti Karpato-Ukraïnskoi derzhavy i 145-richchiu vid dnia narodzhennia vydatnoho zakarpatskoho polityka i hromadsko-kulturnoho myslitelia Avhustyna Voloshyna (Uzhhorod, 14 bereznia 2019 r.)*. Uzhhorod, 41–43 (in Ukrainian).

Abramovych, I. (2019b). Proïav zhinochoï aktyvnosti u viiskovo-politychnomu zhytti Karpatskoi Ukrainy. In *Karpatska Ukraina – nezalezhna derzhava: materialy Mizhnarodnoi naukovoi konferentsii, prysviachenoï Nezalezhnosti Karpatskoi Ukrainy (Uzhhorod, 14–15 bereznia 2019 r.)*. Uzhhorod: Vydavnytstvo PP «AUTDOR-ShARK», 230–233 (in Ukrainian).

Arkhiv OUN v Kyievi: Fond Mykhaila Seleshka (in Ukrainian).

Arkhiv Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy v Zakarpatskii oblasti, f. 5, spr. 159, t. 1, konvert № 1 (in Ukrainian).

Bohachevska-Khomiak, M. (1995). Bilym po bilomu: Zhinky v hromadskom zhytti Ukrainy. 1884–1939. Kyiv (in Ukrainian).

Bohachevska-Khomiak, M. (2018). Bilym po bilomu. Zhinky v hromadskom zhytti Ukrainy 1884–1939. Lviv (in Ukrainian).

Gabor, V. (2017). Zhinochyï rukh u Karpatskii Ukraini: natsionalni, sotsialno-politychni ta kulturno-osvitni aspekty (Za materialamy zhinochoï presy Halychyny 1938–1939 rr.). *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, 7, 197–217 (in Ukrainian).

Havryshko, M. (2014). Stavlennia predstavnykiv liberalnoho feminizmu v Halychyni do OUN u 1929–1939-kh rokakh. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 24, 85–97 (in Ukrainian).

Harmasii, I. (2013). *Zhinocha Karpatska Sich ta yïi providnytsi – pryklad sluzhinnia natsii ta derzhavi*. <https://surli.cc/aahrgq> (in Ukrainian).

Hrinchenko, H., Kobchenko, K., & Kis, O. (Eds.). (2015). *Zhinky Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy u Druhii svitovii viini: henderna spetsyfika dosvidu v chasy ekstremalnoho nasystva: zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti, f. 109, op. 1, spr. 40 (in Ukrainian).

Dilo. (1939, Sich 17) (in Ukrainian).

Dilo. (1939, Berezen 4) (in Ukrainian).

Zan, M., & Zan, A. (2024). Hromadska ta politychna uchast zhinotstva u derzhavotvorchykh protsesakh Karpatskoi Ukrainy (istoriohrafichniy aspekt). In K. Kutsov, & I. Shnitser (Eds.), *Karpatska Ukraina yak etap ukrainskoho derzhavotvorennia ta borotby ukrainsiv za nezalezhnist u XX st.: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Uzhhorod, 14–15 bereznia 2024 r.)*. Uzhhorod: TOV «RIK-U», 83–93 (in Ukrainian).

Kapeliushnyi, V., & Kaliberda, Yu. (2024). Zhinocha Sich u vyzvolnykh zmahanniakh 1938–1939 rr. na Zakarpatti: vidome i malovidome. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, 74, 196–202 (in Ukrainian).

Kachaluba, M. (1983). *Z moiei Odissei* (Ch. 3: Likarski spomyny z Karpatskoi Ukrainy y Slovachchyny). Prudentopil; Sherne (in Ukrainian).

Karpatska Ukraina v borotbi. (1939). Viden (in Ukrainian).

Kediulych-Khymynets, M. (2011). *Vidlunnia buremnykh rokiv. Spohady*. Niu-Iork; Uzhhorod (in Ukrainian).

Nastup. (1938, Hrud 4) (in Ukrainian).

Nastup. (1939, Sich 1) (in Ukrainian).

Nastup. (1939, Sich 17) (in Ukrainian).

Nastup. (1939, Liutyi 1) (in Ukrainian).

Nastup. (1939, Liutyi 9) (in Ukrainian).

Nastup. (1939, Liutyi 16) (in Ukrainian).

Nastup. (1939, Liutyi 23) (in Ukrainian).

Nastup. (1939, Berezen 4) (in Ukrainian).

Nova svoboda. (1939, Berezen 7) (in Ukrainian).

Pahiria, O. (2010). *Karpatska Sich: viiskove formuvannia Karpatskoi Ukrainy. Naukovo-populiarne vydannia*. Kyiv: Tempora (in Ukrainian).

Fedaka, S. (2010). Stefaniia Tysovska. In S. Fedaka (Comp.), *Karpatska Ukraina. Dokumenty i materialy. Khronika podii. Personalii: u 2 t.* (T. 2: Karpatska Ukraina. Khronika podii. Personalii). Uzhhorod: PRAT «Vydavnytstvo “Zakarpattia”», 512–513 (in Ukrainian).

Khymynets, M. (1996). Zhinocha Karpatska Sich. In *Karpatska Sich: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 56-ii richnytsi Karpatskoi Ukrainy (Uzhhorod, 11–12 bereznia 1995 r.)*. Uzhhorod: Grazhda, 84–87 (in Ukrainian).

Khymynets, Yu. (1996). *Ternystyi shliakh do Ukrainy*. Uzhhorod: Grazhda (in Ukrainian).

Khudanych, V. Mariia Kediulych-Khymynets. *Entsyklopediia Zakarpattia: Vyznachni osoby XX stolittia*. Uzhhorod: Grazhda, 153–154 (in Ukrainian).

Shtefano, O. (2012, Berezen 24). Malovidoma «Zhinocha Sich». *Novyny Zakarpattia*, 20 (in Ukrainian).

Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy, f. 3575s, op. 1, spr. 18 (in Ukrainian).

Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie: Wschodniomałopolski Inspektorat Okręgowy 194, sygn. 6 (in Polish).

Khromeychuk, O. (2018). Militarizing Women in the Ukrainian Nationalist Movement from the 1930s to the 1950s. *Aspasia*, 12/1, 1–34 (in English).

Oleksandr PAHIRIA

PhD (History)

Postdoctoral Student of the History Faculty

T. Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2481-9769>

e-mail: bandusak@ukr.net

MILITARIZATION OF WOMEN: CREATION AND ACTIVITIES OF THE WOMEN'S SITCH IN CARPATHO-UKRAINE (1938–1939)

Drawing on available archival sources, memoir literature, and periodical materials, the article reveals the activities of the Women's Sich as a structural unit of the Carpathian Sich and the organizational form of women's participation in the socio-political and paramilitary movement in Carpathian Ukraine during the «Czechoslovak crisis» (1938–1939). This phenomenon is analysed in the broader historical context of the development of the women's movement in Transcarpathia in the interwar period and as a manifestation of the pan-European tendency towards the militarization of society, including its female part, amid growing military threats on the eve of the Second World War.

It has been established that the Women's Sich was the first attempt at mass militarization of women by the Ukrainian nationalist movement in the interwar period. In a short period of time – from the beginning of January to mid-March 1939 – the organization was able to expand its activities in all districts of Carpatho-Ukraine, develop a network of women's units, form its own uniform, conduct sanitary, socio-political and intelligence training, and organize a hospital for wounded Sich fighters in the city of Khust. Even though women performed mainly auxiliary and service functions in the Carpathian Sich, their role was indispensable for ensuring the needs of Carpatho-Ukraine's military formation.

Transcarpathian women were for the first time given the opportunity to create a separate paramilitary unit and organize its work in accordance with their own vision, to acquire new knowledge and master new specialties, to expand the range of social roles acceptable to them, and ultimately to demonstrate their civic and national position as full members of society. At the same time, their influence on the activities and leadership of the Carpathian Sich remained quite limited. Women were not represented in its Chief Command and military headquarters, did not have the right to possess and use weapons, and were not included on an equal basis with men in combat units. These restrictions corresponded to the prevailing social ideas about the role of women, which did not extend to the sphere of armed violence.

The militarization of women in Carpatho-Ukraine was a harbinger of a broader gender transformation that took place during the Second World War, when women significantly increased their presence in both the rear and combat units of the armed forces of the main belligerents.

Key words: Carpatho-Ukraine, Women's Sich, Czechoslovak crisis, militarization, nationalism.